

МАКСИМ ПАРАЩЕВІН,

доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

MAKSYM PARASHCHEVIN,

Doctor of Sciences in Sociology, Leading Research Fellow at the Department of Social Psychology, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021).

paraschevin@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1384-4539>

Потенціал основних українських православних Церков у забезпеченні національної стійкості: соціально-психологічна складова¹

Вступ

У розгляді проблематики національної стійкості одним з головних питань є аналіз дії різних чинників, які цю стійкість визначають. Зрозуміло, що таких чинників може бути багато; скажімо, у фундаментальній колективній монографії НАН України аналізуються політико-інституційні, соціально-економічні, екологічні, геополітичні, правові, інформаційні, освітні, військово-політичні чинники, адаптивні ресурси та ціннісні орієнтації населення тощо (Національна стійкість, 2022). Одним із чинників як на глобальному, так і на національному рівні може бути релігія.

Історично релігія (власне релігійні вірування та діяльність релігійних організацій та груп) була потужним чинником національної стійкості. Можна згадати роль православ'я у збереженні національної ідентичності населення України часів її перебування у складі Польщі, католицької Церкви — у підтримці національної ідентичності поляків та ірландців часів, відповідно, російського та англійського панування, ісламу — у збереженні національної ідентичності країн Сходу за умов глобалізації та вестернізації. Отже, якщо в певній країні пере-

¹ Стаття підготовлена завдяки фінансуванню за напрямом використання бюджетних коштів «Підтримка пріоритетних для держави наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок» бюджетної програми КІПКВК 6541230. Наукова робота «Національна стійкість України під час російсько-української війни: суспільні конфігурації».

Цитування: Паращевін, М. (2025). Потенціал основних українських православних Церков у забезпеченні національної стійкості: соціально-психологічна складова. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 83–100, <https://doi.org/10.15407/sociology2025.04.083>.

важна більшість громадян є релігійними й діють великі релігійні організації, увага до потенціалу релігії є цілком виправданою.

Україна формально є саме такою країною — тут абсолютну більшість населення становлять релігійні люди (див.: Українське суспільство, 2023: с. 340; Українське суспільство, 2024: с. 4), абсолютну більшість серед них становлять прихильники православного віросповідання (див.: Українське суспільство, 2023: с. 340; Українське суспільство, 2024: с. 5), і ці православні переважно групуються навколо двох великих і потужних релігійних організацій (Православної Церкви України/ПЦУ та Української Православної Церкви/УПЦ).

Водночас реальний потенціал впливу релігії на ті чи інші суспільні процеси завжди залишається під питанням. Релігійність жителів України видається переважно поверховою, радше ритуально-магічною, а не змістовно-етичною. У зв'язку з цим і можливості релігійних організацій брати участь у суспільних процесах в якості самостійних та впливових гравців не є певною даністю, а залежить від конкретних конфігурацій суспільних умов та акторів. Тому й місце релігійного чинника в кожному процесі та суспільному просторі потребує окремого ретельного та обґрунтованого аналізу.

Коли в наявних аналітичних розробках, пов'язаних із проблематикою національної стійкості, розглядають місце релігії, його уявляють по-різному. У відзначеній вище монографії НАН України згадки про релігію мають радше абстрактно-теоретичний та історичний характер. Аналогічно й у тематичній монографії О. Резнікової (Резнікова, 2022) релігія згадується лише побіжно. У розвідках О. Костюка (Kostiuk, 2023) і С. Гераскова та В. Волтовської (Geraskov, Volotovska, 2024) здійснено переважно теоретичний аналіз можливого впливу релігійного чинника на національну стійкість у різних царинах, без опори на конкретні емпіричні дані. Натомість у низці робіт колективу відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України (Релігійна безпека/небезпека, 2019; Український світ, 2022; Георелігійні процеси, 2023) релігію (зокрема функціонування ПЦУ та УПЦ) визначають як потужний чинник процесів, пов'язаних із проблемами національної стійкості, зокрема національної безпеки та націєбудови. Проте такі оцінки, на мій погляд, не є достатньо обґрунтованими, оскільки базуються або на історичному досвіді та прецедентах, або на обмеженій емпіричній базі.

При цьому сьогодні уявлення про роль найбільших українських конфесій у забезпеченні стійкості у війні проти Росії помітно впливають на державну політику в релігійній сфері й, відповідно, на життя представників цих конфесій, а також на образ нашої країни за кордоном. Адже якщо до початку повномасштабної російської агресії релігійному питанню практично не приділяли уваги (наприклад, у «Концепції забезпечення національної системи стійкості», затвердженій Указом Президента України від 27 вересня 2021 року (Концепція, 2021), згадки про релігію, конфесії, духовність відсутні, а у «Стратегії національної безпеки України», затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2020 року (Стратегія, 2020) релігію згадують лише в контексті протидії спробам розпалювання релігійної ворожнечі та ненависті, образи почуттів гро-

мадян через їхні релігійні переконання, обмеження прав або встановлення привілеїв за ознакою релігійних переконань, а також щодо запобігання релігійному фундаменталізму та екстремізму), то впродовж останніх років держава рухається в напрямі юридичної заборони однієї з найбільших у країні Церков (УПЦ), виходячи з того, що остання створює суттєву загрозу національній безпеці й, відповідно, національній стійкості. Тож варто визначити, наскільки обґрунтованими є такі оцінки.

Складові системи національної стійкості

У цій статті я спробую розглянути не всі можливі складові національної стійкості, а лише одну з них. Адже якщо розуміти національну стійкість як «здатність держави і суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження і характеру, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стає функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій» (Концепція, 2021), то така здатність, на мою думку, визначається наявністю у певної нації в достатніх обсягах трьох «блоків» ресурсів: 1) матеріальних — фінансових ресурсів, корисних копалин, технічного оснащення тощо; 2) організаційних — політичних еліт та структур, які здатні зорганізувати спротив та протистояння викликам; 3) соціально-психологічних — певного настрою, бажання у широких мас зберігати своє національне буття, бути активними, протистояти викликам, не здаватися. У принципі для підтримання національної стійкості необхідні всі ці ресурси — слід мати чим протистояти викликам, мати можливість зорганізуватися, згуртуватися, розробити стратегію та визначити тактики протистояння і, зрештою, мати готовність та бажання їм протистояти. Всі ці ресурси є взаємопов'язаними — наявність матеріальних ресурсів без здатності та готовності їх використовувати не дасть бажаного результату; так само недостатньою буде наявність організаційних та соціально-психологічних ресурсів без матеріального підґрунтя.

Відсутність якогось одного з ресурсів створює для національної стійкості смертельну загрозу. Водночас одні з ресурсів можуть частково компенсувати нестачу інших. Зокрема особливу значущість мають соціально-психологічні ресурси. В перебігу нинішньої війни ми часто бачили, як брак матеріальних та організаційних ресурсів компенсувала готовність громадян протистояти ворогу: волонтери зорганізовували збирання та доставку необхідного для війська та для біженців, військові на передовій винаходили нові способи боротьби з ворогом з використанням наявної зброї та техніки. І саме під таким кутом зору я хочу звернутися в цій розвідці до питання можливого впливу основних українських православних конфесій на соціально-психологічні ресурси стійкості.

Таким чином, метою статті є визначення того, чи має релігія в нашій країні в нинішніх умовах вплив на формування пов'язаних з підтриманням національної стійкості уявлень та переконань великих мас населення, і якщо такий вплив має місце, то яка його потужність.

Можливий зв'язок релігії та колективних орієнтацій населення України: оцінки експертів та політиків

На соціально-психологічній складовій спротиву російській агресії часто роблять наголос і в політичному і в експертному дискурсі. Можна згадати неодноразові згадки з боку Президента України В. Зеленського про необхідність «духовної незалежності» (Ми гарантуємо, 2022; Зеленський, 2024; Президент обговорив, 2024; Президент підписав, 2024), для забезпечення якої вимагається протидіяти конфесіям, які мають керівні центри в Росії. Аналогічно науковці (головним чином релігієзнавці) один з головних акцентів у критиці УПЦ роблять на її негативному впливі на свідомість українців. А. Колодний відносить УПЦ до конфесій, які «формують у своїх вірян байдужість до історичної долі країни, її національного майбуття» (Колодний, 2019: с. 10). О. Горкуша та Л. Филипович неодноразово підкреслювали такого роду вплив, стверджуючи, що ця Церква належить до тих релігійних організацій, які «у своїй риторичі, іноді формують у своїх прихожан вороже ставлення до України як незалежного від імперських проєктів глобального суб'єкта» (Горкуша, Филипович, 2021: с. 26), та «непрямим чином через релігійні проповіді пропагує стереотипи, наративи та переконання, що збігаються з інтересами її керівного центру» (Fylyrovych, Horkusha, 2024: р. 59), а саме: вірянам «прищеплювали ідентичність мешканця “Русского мира”, а “отець”, якому вони довіряли ... навчав, що вони є носіями якоїсь унікальної місії збереження “істинної православної віри” і перебувають у ворожому середовищі — українській громаді та українській державі» (Fylyrovych, Horkusha, 2024: р. 60). О. Саган вважає, що УПЦ — це «відкритий канал можливостей для російської пропагандистської машини здійснювати ідеологічний вплив і навіть антиукраїнське виховання громадян України» (Саган, 2022: с. 60), що ця Церква «майже 30 років займалася фактично безперешкодним поширенням в Україні ідеології “русского міра”, а також близьких до неї ідей “слов'янської єдності”, “трієдіної Русі”, “єдиного народу” тощо». І далі: «Не меншу шкоду завдавало нав'язування кліриками переконань про меншовартість українців, ідей неповносправності Української держави, відсутності оригінальної української культури, історичної залежності від Московії-Росії» (Саган, 2023: с. 85). С. Здіорук стверджує, що «УПЦ (МП) і сьогодні ... значною мірою руйнує національну ідентичність українців» (Здіорук, 2022: с. 30). В. Єленський переконаний, що УПЦ «стала легальним оперативним центром для індоктринації православних віруючих в Україні ідеями шовіністичної та мілітаристської доктрини “Русского мира” і неподільності Святої Русі» (Yelenskyi, 2024: р. 238).

З іншого боку, релігієзнавці розглядають ПЦУ як корисну для забезпечення національної стійкості організацію. А. Колодний вважає, що ця Церква належить до тих релігійних організацій, які працюють на національну безпеку «формуванням патріотичного ставлення своїх вірян до України, її історії, традицій, вболіванням за її саме Українську перспективу» (Колодний, 2019: с. 6), і що в цілому національні Церкви «сприяють розвитку етнокультури, національної самосвідомості й державності своєї нації, утвердженню її національної ідентичності» (Колодний, 2019: с. 24). На думку О. Сагана, ПЦУ «як єдина помісна

православна церква на теренах України є важливим чинником протидії русифікації її жителів й нав'язуванню їм російського способу мислення, агресивного ставлення до своєї державності та української культури» (Саган, 2019: с. 30), і саме вона «буде пов'язана з вихованням патріотичних почуттів вірян, сприятиме зміцненню державності, відновленню української ментальності, культури, традицій» (Саган, 2023: с. 87).

Що стосується думок про виховання УПЦ своїх вірян в антиукраїнському дусі та підтримку ПЦУ патріотичних почуттів, то в принципі вони є слухними, зважаючи на переважні орієнтації кліру цих Церков (зокрема на конкретні факти антиукраїнської діяльності священиків та керівництва УПЦ). В умовах, коли є багато налаштованих проти України священиків УПЦ і принаймні сотні тисяч наших громадян, які звертаються до цих священників за порадами, вочевидь на якусь частку останніх антиукраїнська та проросійська пропаганда матиме вплив; аналогічно на якусь частку вірян ПЦУ впливатиме патріотична позиція останньої. Але залишається питання — *наскільки великими є ці частки?* Адже, зважаючи на характер релігійності основної маси українських православних (магічний характер такої релігійності та другорядне місце її у світогляді), можна припускати, що більшість із них не звертають уваги на політичні складові інформації, що походить від священників та священноначальства.

Аналіз емпіричних даних

Для визначення характеру конфесійного впливу на соціально-політичні орієнтації населення можна скористатися даними моніторингових опитувань Інституту соціології НАН України, які дають підстави робити обґрунтовані висновки щодо цієї проблематики.

Якщо діяльність УПЦ дійсно має суттєвий негативний, руйнівний вплив на формування та підтримку національного духу та почуттів і, відповідно, на соціально-психологічну складову національної стійкості тих людей, які орієнтуються на цю Церкву, а діяльність ПЦУ, навпаки, має суттєвий позитивний вплив у цьому напрямі, то це має відбиватися в позиціях прихильників¹ цих Церков. Тобто прихильники ПЦУ мусять *демонструвати значно вищий рівень національної стійкості*, а прихильники УПЦ матимуть *значно гірші показники* за цією характеристикою.

При цьому варто зважати на те, що конфесійна належність є не домінуючим, а додатковим чинником, що впливає на думки та дії наших громадян. Тож і самі по собі відмінності між групами прихильників ПЦУ та УПЦ можуть визначатися дією інших, цілком світських цінностей та норм. Тому ці групи варто

¹ Тут і надалі для позначення респондентів, які в моніторингових опитуваннях ідентифікували себе як належних до ПЦУ та УПЦ, я буду використовувати саме термін «прихильники». Адже термін «віряни» передбачає наявність реального, постійного та відчутного зв'язку з певною Церквою. Проте в моніторингових опитуваннях сила такого зв'язку не вимірювалася — респонденти лише констатували своє самовизначення в конфесійному полі, і, вочевидь, у відповідях чималой частини тих, хто визначав свою приналежність до тієї чи іншої Церкви, відбивалася саме *прихильність* до неї, а не щось глибше.

порівнювати також із тими групами, на членів яких конфесії або не мають жодного впливу, або мають дуже слабкий вплив. Ідеться про групи «індивідуалістичних» православних (тих, хто ідентифікує себе як православних, але при цьому не пов'язує себе з певною конфесією) і тих осіб, які загалом не є релігійними.

Тож у випадку наявності суттєвого позитивного чи негативного впливу основних конфесій на соціально-психологічну складову національної стійкості ми маємо бачити водночас значно кращі показники останньої серед прихильників ПЦУ, значно гірші — серед прихильників УПЦ, а також значні відмінності цих двох груп від груп «позаконфесійних» православних та нерелігійних осіб. Адже якщо, скажімо, прихильники ПЦУ демонструватимуть високі показники національної стійкості, але при цьому не будуть відрізнятися від «позаконфесійних» православних, це цілком може пояснюватися впливом на обидві групи якихось інших, не пов'язаних з релігією та конфесіями чинників. Аналогічно, якщо у прихильників УПЦ фіксуватимуться гірші показники національної стійкості, але такі ж самі показники будуть серед нерелігійних осіб, то наявність саме конфесійного впливу буде сумнівною.

Для такого порівняння спочатку звернемося до даних моніторингового опитування Інституту соціології НАН України 2024 року¹. В цьому опитуванні вимірювали кілька показників, які, на мій погляд, пов'язані із соціально-психологічною складовою національної стійкості, а саме: 1) особистісна важливість існування незалежної української держави; 2) особистісна важливість того, що очікує Україну в майбутньому; 3) громадянська ідентифікація; 4) схильність довіряти своїм співгромадянам; 5) готовність терпіти проблеми та негаразди задля перемоги у війні; 6) очікування щодо майбутнього нашої країни. Орієнтації за цими показниками вочевидь впливатимуть на соціальну активність, готовність та бажання захищати свою країну, прагнути до її збереження та розвитку. І ми можемо порівняти ці показники у зазначених вище групах.

Що стосується особистісної значущості існування незалежної національної держави², то тут суттєвого зв'язку з конфесійною належністю не спостерігалося. Адже і в групах прихильників ПЦУ та УПЦ абсолютна більшість (більше 90%) вказали, що це питання для них дуже або достатньо важливе, й так само відповідали більш як 90% нерелігійних осіб та «позаконфесійних» православних.

Вирізнялася в цьому випадку лише одна невелика група респондентів. У запитанні щодо конфесійної належності у православному спектрі³ респонденти,

¹ Опитування тривало 27 червня — 6 липня 2024 року. Збирання даних виконала дослідницька агенція «Соціологічна Група Рейтинг» на запит проекту «Трансформація комунікацій» за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Розмір вибірки становив 4101 респондент. Опитування проведено методом CATI-CAWI по всій Україні, крім тимчасово окупованих територій, а також територій, де на момент опитування був відсутній український мобільний зв'язок.

² Запитання ставилось у вигляді «Наскільки важливим особисто для Вас є існування незалежної української держави?»; оцінювання здійснювалося за 11-бальною шкалою, де 0 означало «взагалі не важливо», а 10 — «дуже важливо».

³ Формулювання запитання: «До якої православної церкви Ви себе відносите?».

які орієнтуються на УПЦ, могли обирати з двох варіантів такої належності — УПЦ як частина Московського патріархату або УПЦ як самостійна незалежна структура¹ (перший варіант обрали близько 15% всіх прихильників УПЦ, а другий варіант — близько 85%). І ці дві групи виявилися суттєво відмінними за своїми позиціями. Серед представників другої групи близько 92% відзначили велику міру цінності незалежної української держави (тобто не набагато відрізнялися в цьому питанні від прихильників ПЦУ). Натомість у першій групі лише для близько 40% така цінність виявилася суттєвою, натомість близько 40% орієнтуються на неї середньою мірою, а для 21% це взагалі неважливо (табл. 1).

Таблиця 1

Міра особистісної важливості існування незалежної української держави (2024, %)

Групи респондентів	Міра важливості		
	Мала та дуже мала	Середня	Висока та дуже висока
Прихильники ПЦУ	0,2	1,6	98,2
Позаконфесійні православні	2,2	4,1	93,7
Нерелігійні особи	3,8	4,7	91,5
Прихильники УПЦ (не вважають себе частиною РПЦ)	0,5	8,0	91,5
Прихильники УПЦ (вважають себе частиною РПЦ)	21,0	39,5	39,5

Схожу картину побачимо й за показником особистої зацікавленості в гарному майбутньому України². Майже в усіх порівнюваних групах абсолютна більшість (від близько 85% до близько 93%) заперечили проти такої тези (відзначили, що вони зовсім або мало схожі на тих, хто так вважає). Найбільший рівень заперечення фіксувався серед прихильників ПЦУ, але майже такий саме рівень був серед групи «позаконфесійних» православних. Дещо меншим рівень заперечення був серед тих прихильників «незалежної» УПЦ, але приблизно таким же відповідний рівень був серед нерелігійних осіб та «позаконфесійних» православних (і це ставить під сумнів визначальну роль у цьому випадку конфесійного впливу). Натомість помітно менше заперечень згадана теза зустріла серед тих прихильників УПЦ, які вважають свою Церкву частиною РПЦ (рис. 1).

¹ В анкеті пропонувалися такі варіанти належності: «До Української Православної Церкви (митрополит Онуфрій), але не вважаю себе членом Московського патріархату» або «До Української Православної Церкви (митрополит Онуфрій) і вважаю себе членом Московського патріархату».

² Формулювання запитання: «Коли хтось говорить “Те, що станеться з Україною у майбутньому — це не моя проблема, нехай інші хвилюються за це”, — це схоже чи не схоже на Вас?»; варіанти відповідей: «Зовсім не схоже на мене», «Мало схоже на мене», «Дещо схоже на мене», «Дуже схоже на мене», «Важко відповісти».

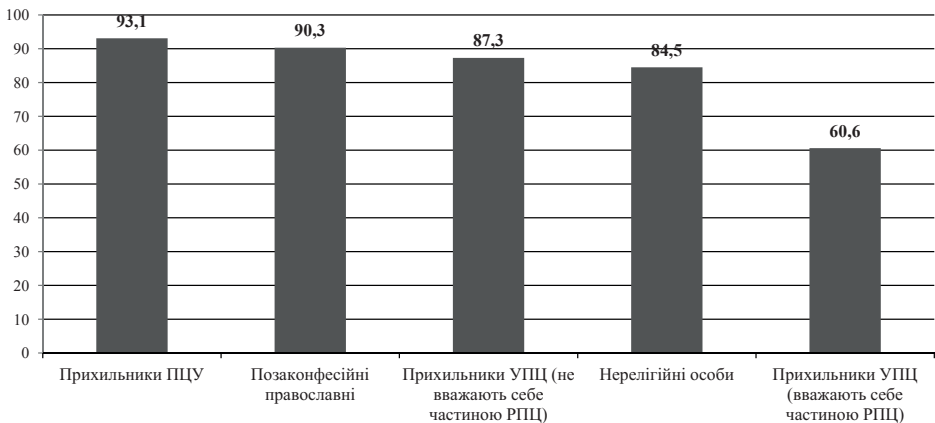

Рис. 1. Рівень незгоди з тим, що те, що станеться з Україною у майбутньому, — це не їхня проблема (2024, %)

Аналогічні відмінності фіксуються й за показником громадянської ідентичності¹. Першою чергою як громадян України себе ідентифікували близько 80% прихильників ПЦУ, але й серед «позаконфесійних» православних відповідний показник становив 75%. Загальнонаціональна ідентичність менш поширена серед прихильників «незалежної» УПЦ, але той же рівень ця ідентичність має серед нерелігійних осіб. Натомість серед тих прихильників УПЦ, які вважають свою Церкву частиною РПЦ, загальнонаціональна ідентичність перебуває на дуже низькому рівні (рис. 2).

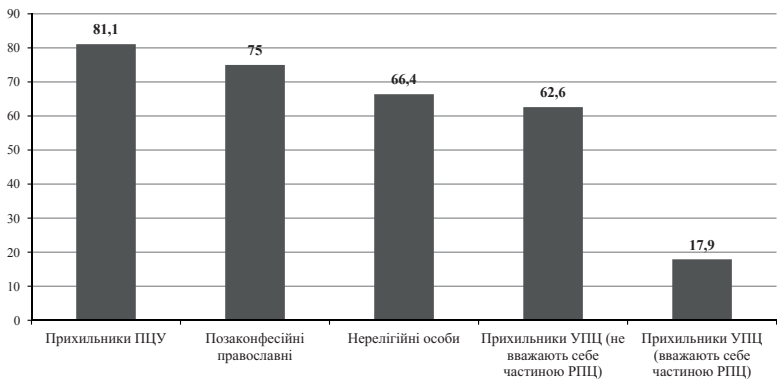

Рис. 2. Частки респондентів, які вважають себе перш за все громадянами України (2024, %)

Важливим показником національної стійкості є довіра громадян одне до одного. Наявність довіри суттєво полегшує взаємодії, сприяє відчуттю єдності та цілісності суспільства, натомість її відсутність руйнує солідарність і, відповідно, групову стійкість. В аналізованому моніторинговому опитуванні респондентам пропонували погодитися або не погодитися з твердженням «нікому не довіряти — найбезпечніше». Найбільший показник згоди з таким твердженням

¹ Таку ідентичність демонструє вибір варіанта «Громадянином України» як відповідь на запитання «Ким Ви себе перш за все вважаєте?».

(більш як 60% опитаних) виявився серед прихильників «російської» УПЦ, проте тут вони не набагато переважали прихильників «незалежної» УПЦ та «позаконфесійних» православних. Натомість частка згодних серед прихильників ПЦУ була не набагато меншою, ніж серед нерелігійних осіб.

Частка ж незгодних з такими орієнтаціями була практично однаковою в групах нерелігійних осіб та «позаконфесійних» православних, трохи більшою — серед прихильників ПЦУ та трохи меншою — серед прихильників «незалежної» УПЦ (рис. 3).

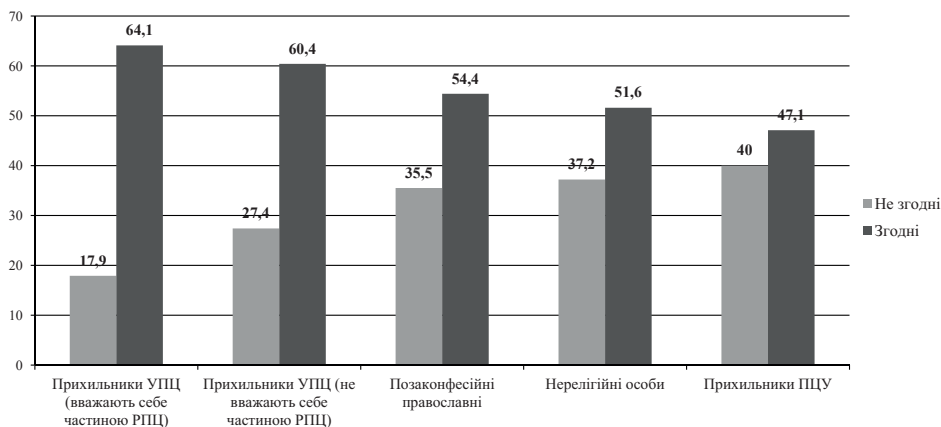

Рис. 3. Згода/незгода із твердженням, що нікому не довіряти — найбезпечніше, в різних групах населення (2024, %)

Ще одним значущим показником національної стійкості можна вважати орієнтацію на витривалість в умовах викликів та труднощів, пов'язаних з нинішньою війною¹. Якщо поглянути на частки тих, хто вважає, що навколишні готові терпіти стільки, скільки потрібно, то найбільшою така частка є серед прихильників ПЦУ (більш як половина в цій групі), дещо меншими ці частки є серед «позаконфесійних» православних та нерелігійних осіб, а найменшими — серед прихильників «незалежної» УПЦ та УПЦ як складової РПЦ (рис. 4).

Нарешті, на готовність протистояти труднощам впливають сформовані у громадян очікування щодо майбутнього своєї країни. Позитивні очікування сприяють більшій активності та прагненню до розвитку, натомість негативні очікування пригнічують активність і, відповідно, зменшують стійкість до викликів та проблем. В аналізованому опитуванні 2024 року респондентам пропонували зазначити, що вони думають про майбутнє України — чи буде ситуація покращуватися, чи буде вона погіршуватися, чи не буде якихось суттєвих змін.

¹ Формулювання запитання: «У зв'язку із війною в житті людей виникає багато проблем (зростають ціни на продукти та товари, виникають проблеми з електропостачанням та тепlopостачанням, скорочуються робочі місця). На вашу думку, більшість людей з вашого оточення...»; варіанти відповідей: «Готові терпіти теперішні та майбутні проблеми стільки, скільки буде потрібно, до перемоги України у війні», «Готові терпіти теперішні та майбутні проблеми, але лише обмежений час», «Не готові терпіти ці труднощі вже зараз», «Важко відповісти».

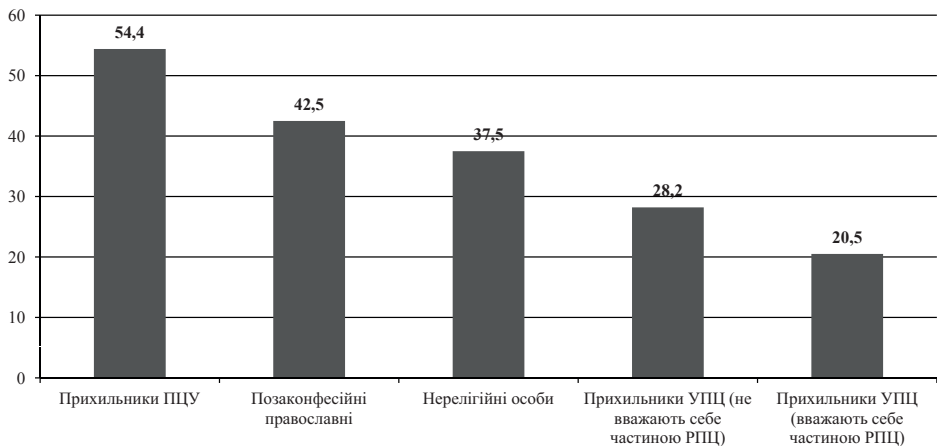

Рис. 4. Поширеність уявлень, що більшість навколишніх готові терпіти теперішні та майбутні проблеми стільки, скільки буде потрібно, до перемоги України у війні (2024, %)

За цим показником песимістичний погляд найбільш поширений у групі прихильників УПЦ як складової РПЦ (близько 74%), натомість найменш поширений він серед прихильників ПЦУ (близько 24%). У групі «позаконфесійних» православних песимістичні очікування знаходяться на тому ж рівні, що й у групі нерелігійних (близько 33% та близько 36% відповідно), а серед прихильників «незалежної» УПЦ песимізм наявний лише трохи більшою мірою, ніж серед нерелігійних осіб.

Оптимістичний же погляд на майбутнє України помітніший у прихильників ПЦУ (близько 31%) і рідше зустрічається у прихильників «української» УПЦ (близько 20%). Проте в цьому випадку останні не відрізняються від нерелігійних осіб та «позаконфесійних» православних (рис. 5).

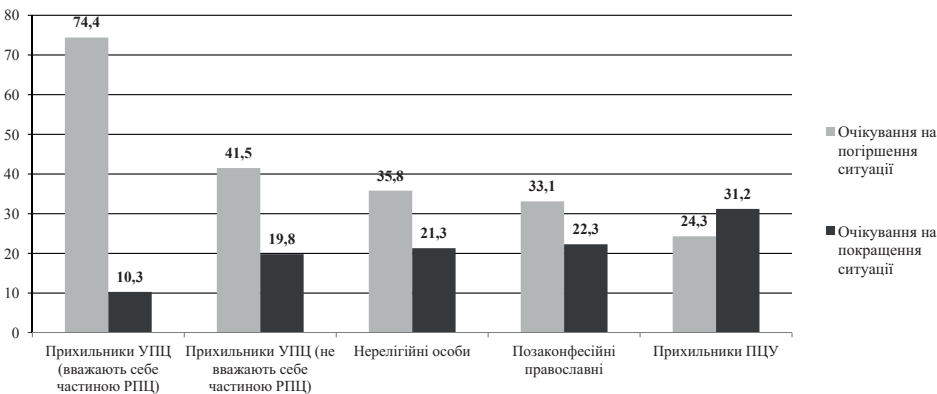

Рис. 5. Поширеність очікувань погіршення або покращення загальної ситуації в Україні (2024, %)

Крім таких «точкових» даних має сенс поглянути й на відповідні показники у динаміці. Адже якщо вважати, що діяльність тієї чи іншої Церкви впливає на ці показники, то це має відображатися не лише у відмінностях в одній вибірці,

а й у часі; тобто має фіксуватися покращення чи погіршення цих показників у відповідних групах. Скажімо, якщо УПЦ успішно просуває ідеї «руського міру» і меншовартості України, то серед її прихильників показники національної стійкості мають з часом погіршуватися.

Такий аналіз можна здійснити щодо показників національної ідентичності, орієнтації на недовіру до співгромадян та готовності терпіти проблеми та негаразди (відповідні запитання ставили в моніторингових опитуваннях в різні роки). Зокрема поглянемо на динаміку перших двох показників починаючи з 2021 року (тобто порівнюємо уявлення до повномасштабного вторгнення та впродовж нинішньої війни), а третього показника — порівняно з 2022 роком (роком початку повномасштабної війни).

Що стосується загальнонаціональної ідентичності можна побачити, що ідентифікація себе першою чергою як громадянина України виявляє певні коливання, які в порівнюваних нами групах є дуже схожими — зростання в 2022 році та зменшення у 2024 році. У всі роки має місце найбільший рівень загальнонаціональної ідентифікації серед прихильників ПЦУ і відносно найнижчий — серед прихильників УПЦ¹. Проте, по-перше, у 2022–2023 роках й серед останніх мало місце суттєве зростання цього показника (що суперечить думці про формування свідомості прихильників цієї Церкви в антиукраїнському дусі). По-друге, ми бачимо, що і річні показники, і характер змін цих показників у часі серед прихильників УПЦ майже такі самі, як і серед нерелігійних осіб (рис. 6), що дає підстави припускати, що тут відіграють роль позарелігійні чинники (скажімо регіональна належність — з огляду на те, що частка нерелігійних є найбільшою серед мешканців Сходу та Півдня, і в цих же регіонах є більшою прихильність до УПЦ).

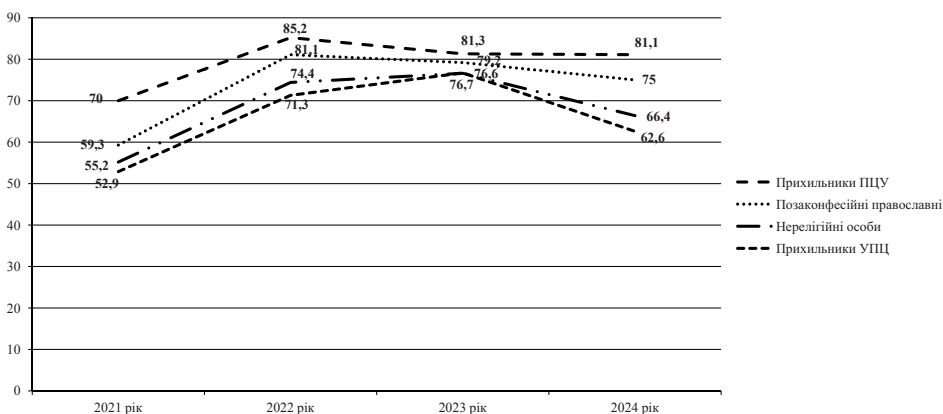

Рис. 6. Динаміка ідентифікації себе як першою чергою громадян України (2021–2024, %)

¹ В опитуваннях 2021–2023 років у запитанні щодо конфесійної ідентичності пропонувався вибір лише УПЦ загалом, без поділу на перебування у єдності з РПЦ чи відсутності такої єдності. Відповідно тут і надалі для цих років наводяться дані щодо групи респондентів, які ідентифікували себе як прихильників УПЦ загалом, а для 2024 року — дані щодо групи респондентів, які вважають себе належними до «незалежної» УПЦ.

Схожа динаміка спостерігається і щодо уявлень про готовність українців терпіти наявні проблеми. В усіх порівнюваних групах має місце суттєве зменшення частки оцінок, за якими співгромадяни готові терпіти стільки, скільки буде потрібно; хоча помітно, що у прихильників УПЦ такий спад є значно суттєвішим (рис. 7). Проте в цьому випадку цілком правдоподібним виглядає пояснення, пов'язане, по-перше, з регіональною належністю (прихильників УПЦ більше серед мешканців Сходу та Півдня, які найбільшою мірою страждають від воєнних дій) і, по-друге, з тією атмосферою, в якій опинилися прихильники УПЦ (звинувачення в антиукраїнських орієнтаціях, тиск на цю Церкву, загроза її заборони). Подібна ситуація сама по собі однозначно має негативно відбиватися на готовності терпіти проблеми.

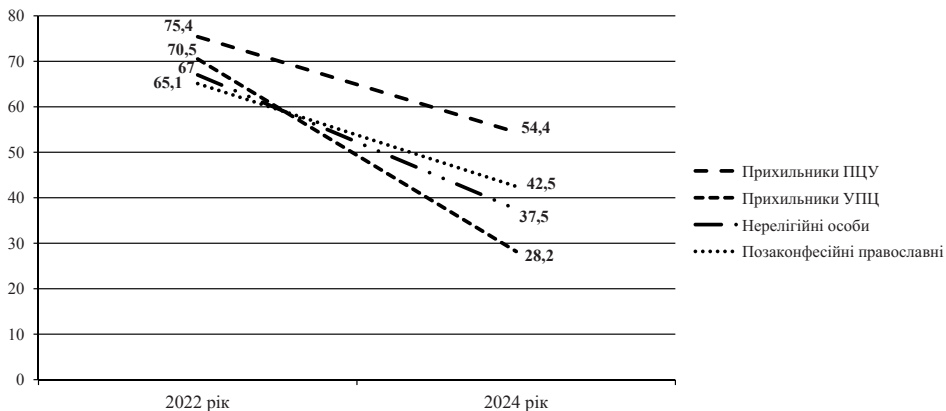

Рис. 7. Динаміка сприйняття готовності навколишніх терпіти теперішні та майбутні проблеми стільки, скільки буде потрібно (2022–2024, %)

Нарешті, якщо поглянути на показник недовіри до співгромадян, можна бачити практичну відсутність його динаміки серед прихильників ПЦУ (схильність до недовіри в цій групі поділяли близько 49% у 2021 році, близько 48% у 2022-му, близько 49% у 2023-му і близько 47% у 2024 році), а також досить невелику динаміку в групі «позаконфесійних» православних (відповідні показники в цій групі становили близько 58% у 2021 році, близько 53% у 2022-му, близько 49% у 2023-му та близько 54% у 2024 році; до того ж бачимо, що за цим показником «позаконфесійні» православні мало відрізняються від прихильників ПЦУ). Найбільш помітна динаміка спостерігається серед прихильників УПЦ, проте вона не є однозначною. У 2022 році в цій групі частка орієнтованих на недовіру помітно зменшилася (з близько 58% до близько 42%), потім у 2023-му суттєво зросла (до близько 64%), але у 2024-му знову трохи зменшилася (до близько 60%). До того ж зміни 2022 року в цій групі були майже такими самими, як у групі нерелігійних осіб, а у 2023 році нерелігійні респонденти демонстрували близьку до прихильників УПЦ тенденцію. Відповідно не спостерігається ані позитивного впливу на своїх прихильників з боку ПЦУ, ані чіткого поступового негативного впливу з боку УПЦ (демонстровані її прихильниками коливання позицій вказують радше на якісь інші, ніж конфесійні, чинники таких змін — див. рис. 8).

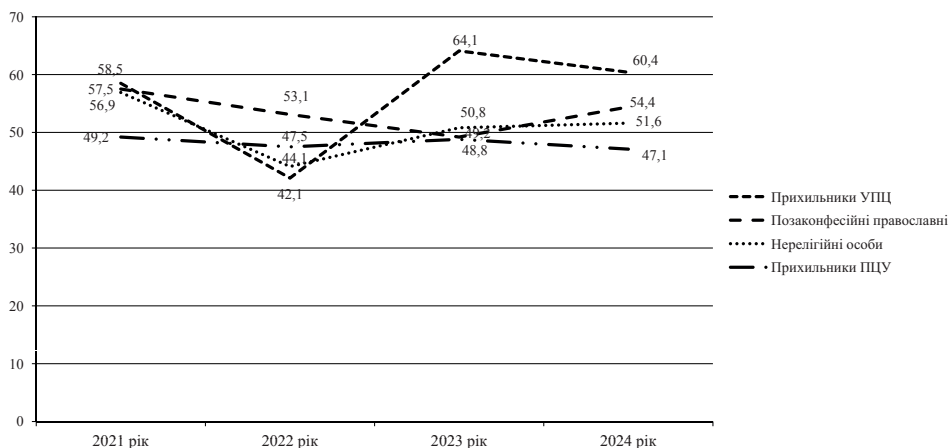

Рис. 8. Згода із твердженням, що нікому не довіряти — найбезпечніше (2021–2024, %)

Висновки

Отже, за більшістю проаналізованих тут показників не помітно великих відмінностей між виокремленими нами групами. Не фіксується явної переваги прихильників ПЦУ за рівнем соціально-психологічної національної стійкості, так само як і явного відставання за цими характеристиками основної маси прихильників УПЦ. При цьому орієнтації прихильників обох Церков часто схожі з орієнтаціями нерелігійних осіб та «позаконфесійних» православних, що дає підстави припускати, що їхні позиції визначаються не стільки конфесійним впливом, скільки якимись іншими світськими чинниками. Зокрема прихильники УПЦ перебувають в умовах, коли вони зазнають великого тиску як з боку держави, так і з боку співгромадян. Тож для частини з них негативна настроєвість щодо нашої країни та її майбутнього може формуватися саме поточними суспільними умовами, а не впливом УПЦ. Так само більша оптимістичність прихильників ПЦУ частково пояснюється сформованими раніше, поза межами цих Церков патріотизмом та цінністю існування незалежної держави.

Єдині, хто помітно вирізняються, — це особи, які зберігають уявлення про нерозривний зв'язок між УПЦ та РПЦ. Вони демонструють потужний негатив щодо питань національної розбудови та збереження і, відповідно, як мінімум не сприятимуть підтриманню національної стійкості, ба й будуть їй шкодити. Натомість прихильники «української» УПЦ, хоча й налаштовані дещо гірше, ніж прихильники ПЦУ, але все одно демонструють високий рівень орієнтації на розбудову українського національного проекту. Тому можна говорити, що на сьогодні принаймні в орієнтаціях, пов'язаних з національною стійкістю, по суті, існують дві УПЦ (це стосується як широких мас вірян, так і кліру). Одна з них вороже налаштована щодо нашої країни, а інша — переважно зберігає лояльність. І домінує саме друга складова.

Відповідно, наявні уявлення про негативний вплив УПЦ на національну свідомість її прихильників, так само як і уявлення про позитивний вплив з боку ПЦУ, виглядають дуже перебільшеними. Зважаючи на значне поширення русофільських та українофобських настроїв серед керівництва та священників УПЦ, безумовно, певна частина глибоко воцерковлених її вірян піддаватимуться відповідному антиукраїнському впливу. Проте такі трансформації однозначно не є масовими. До того ж у випадку наявності зв'язку між прихильністю до УПЦ та антинаціональними настроями далеко не завжди цей зв'язок є наслідком впливу цієї Церкви на такі настрої. Він може бути і зворотним, коли до УПЦ схиляються ті, хто вже мають антиукраїнські позиції й лише знаходять у цій Церкві відповідність цим позиціям, підтримку їх та закріплення (в цьому випадку чи то зникнення УПЦ, чи то зміна її позиції на них жодним чином не впливатимуть).

Тому нинішній однозначний курс на поводження з УПЦ як з ворожою організацією є досить сумнівним. Є чимало підстав вважати, що діяльність УПЦ має негативні наслідки для здатності протистояти російській агресії (багато священників цієї Церкви є колаборантами на окупованих територіях та російськими агентами на вільній території, а наративи, які вона іноді просуває, фактично збігаються з російською пропагандою). Тож вимога протидії такого роду активності є цілком виправданою. Проте така протидія має й негативні наслідки, як-от утворення напруженості всередині нашого суспільства (як серед прихильників УПЦ, які вважають нападки на них несправедливими, так і серед інших громадян, у яких формується страх перед прихильниками УПЦ та вороже ставлення до них), проблематизація або й руйнація національної лояльності або нейтральності серед тих прихильників УПЦ, які на сьогодні є лояльними або нейтральними, зростання ворожості тих прихильників УПЦ, які негативно ставляться до України, настороженого ставлення до України у країнах-партнерах, чия допомога у війні є для нас критичною. Тому протидія згубним впливам УПЦ має бути досить обережною та відповідати викликам. Натомість зараз, зважаючи на обмеженість створюваних УПЦ загроз, обрана стратегія протидії видається занадто жорсткою, внаслідок чого недоліки переважають позитивні моменти.

Водночас необхідно зауважити, що здійснений аналіз не претендує на повне розкриття тематики зв'язку між релігійним чинником та національною стійкістю. Адже, по-перше, релігійні організації можуть діяти й на матеріальному рівні сприяння національній стійкості, й на рівні її організаційного забезпечення. Тому для більш повного розуміння стійкісної ролі релігії необхідно додатково аналізувати й ці можливі напрями. По-друге, як уже зазначалося, проаналізовані моніторингові опитування не були цільовими стосовно теми соціальної ролі релігії в сучасному українському суспільстві. Тому для повнішого розкриття обраної теми необхідно проводити цільове репрезентативне опитування. По-третє, в цьому випадку не було можливості врахувати можливе значення міри релігійності вірян; здійснювалося порівняння прихильників різних конфесій як цілісних груп, проте очевидно, що ці групи не є однорідними. У них є ті, для кого релігійна належність є радше формальною, а є такі, хто часто звер-

тається до ідей, які містяться у релігійному вченні, та часто здійснює релігійні практики. Тож цілком можливо, що більш активно залучені до релігійної активності особи більш залежні від релігії у своїх поглядах та вподобаннях, і це потребує окремого дослідження.

Джерела

Георелігійні процеси і конфесійні трансформації в Україні: колективна монографія. (2023). За заг. ред. О. Сагана. Київ: Світ знань.

Горкуша, О., Филипович, Л. (2021). Концепт «український світ» як когнітивний ідентифікатор життєвого простору сучасних українців (філософсько-релігієзнавчий аналіз). *Українське релігієзнавство*, 93, 13–31.

Зеленський подякував патріарху Варфоломію «за духовну підтримку України та молитви за український народ». (2024). Взято з: <https://www.holosameryky.com/a/zelensky-bartholomew-tserkva/7912453.html>

Здіорук, С. (2022). Російська церква у війні проти України. У: *Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні. Збірник матеріалів круглого столу-дискусії* (сс. 27–35). Тернопіль: ФОП Паляниця В.А.

Колодний, А. (2019). Вступ. Релігійні безпека/небезпека України у їх реальних виявах. У: *Релігійна безпека/небезпека України. Збірник наукових праць і матеріалів* / За ред. проф. А. Колодного (сс. 5–11). Київ: УАР.

Концепція забезпечення національної системи стійкості. (2021). Взято з: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181>

Ми гарантуємо Україні духовну незалежність — звернення Президента Володимира Зеленського. (2022). Взято з: <https://www.president.gov.ua/news/mi-garantuyemo-ukrayini-duhovnu-nezalezhnist-zvernennya-prez-79577>

Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь. (2022). Ред. кол.: С.І. Пирожков, О.М. Майборода, Н.В. Хамітов, Є.І. Головаха, С.С. Дембіцький, В.А. Смолій, О.В. Скрипнюк, С.В. Стоєцький. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Президент обговорив із членами Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій підтримку законодавчої ініціативи для зміцнення духовної незалежності України. (2024). Взято з: <https://president.gov.ua/news/prezident-obgovoriv-iz-chlenami-vseukrayinskoyi-radi-cerkov-92645>

Президент підписав закони про підтримку військових і духовну незалежність. (2024). Взято з: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakoni-pro-pidtrimku-vijskovih-i-duhovnu-92813>

Резнікова, О. (2022). *Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища*. Монографія. Київ: НІСД.

Релігійна безпека/небезпека України. Збірник наукових праць і матеріалів. (2019). За ред. проф. А. Колодного. Київ: УАР.

Саган, О. (2019). Конституювання Православної Церкви України як чинник зміни культурно-цивілізаційної парадигми незалежної України. *Українське релігієзнавство*, 88, 23–39.

Саган, О. (2022). Московський патріархат як складова нинішньої гібридної війни проти України: ідеологічний та політичний аспект діяльності. *Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні: Збірник матеріалів круглого столу-дискусії* (сс. 58–64). Тернопіль: ФОП Паляниця В.А.

Саган, О. (2023). Державно-церковні відносини в Україні на сучасному етапі: актуальні проблеми, можливі сценарії розвитку. Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 23 червня 2023 року. *Вісник Національної академії наук України*, 8, 84–90.

Стратегія національної безпеки України. (2020). Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

Українське суспільство, держава і церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні–2024 (інформаційні матеріали). (2024). Київ: Центр Разумкова. Взято з: <https://razumkov.org.ua/images/2025/01/28/2024-Religiya-religion-FIN.pdf>

Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023. Колективна монографія. (2023). За ред. член.-кор. НАНУ, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеева. Київ: Інститут соціології НАН України.

Український світ в його релігійних вимірах: колективна монографія (2022). За ред. проф. Л. Филипович, проф. А. Арістової. Київ: Світ знань.

Geraskov, S., Volotovska, V. (2024). Religious Security as Factor of Developing National Resilience: The Case of Ukraine. *International Journal of Religion*, 5(10), 3162–3171.

Fylypovych, L.O., Horkusha, O.V. (2024). Religious challenges to national security in the focus of ukrainian humanities in the conditions of the Russian-Ukrainian war. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*, 1(95), 55–63.

Kostiuk, O.V. (2023). The Relevance of Studying Religion as a Factor of National Resilience. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*, 94, 24–33.

Yelenskyi, V. (2024). At the crossroads of faith and war: navigating religious freedom in Ukraine. In: *The Churches and the War: Religion, Religious Diplomacy, and Russia's Aggression against Ukraine* / Ed. by Yu.P. Avvakumov, O. Turii (pp. 234–241). Lviv: Ukrainian Catholic University Press.

Отримано 29.08.2025

Прийнято до друку після рецензування 29.09.2025

Опубліковано 28.11.2025

References

Fylypovych, L.O., Horkusha, O.V. (2024). Religious challenges to national security in the focus of ukrainian humanities in the conditions of the Russian-Ukrainian war. *Bulletin of Ivan Franko Zhytomyr State University. Philosophical Sciences*, 1(95), 55–63.

Georeligious processes and confessional transformations in Ukraine: collective monograph. (2023). Ed. By. O. Sagan. [In Ukrainian]. Kyiv: Svit Znan'. [=Георелігійні процеси 2023]

Geraskov, S., Volotovska, V. (2024). Religious Security as Factor of Developing National Resilience: The Case of Ukraine. *International Journal of Religion*, 5(10), 3162–3171.

Horkusha, O., Fylypovych, L. (2021). The concept of «Ukrainian World» as a cognitive identifier of the living space of modern Ukrainians (philosophical and religious studies analysis). [In Ukrainian]. *Ukrainian Religious Studies*, 93, 13–31.

Kolodny, A. (2019). Introduction. Religious security/insecurity of Ukraine in their real manifestations. In: *Religious Security/Insecurity of Ukraine. Collection of scientific works and materials* / Ed. by Prof. A. Kolodny (pp. 5–11). Kyiv: UAR.

Kostiuk, O. (2023). The Relevance of Studying Religion as a Factor of National Resilience. *Bulletin of Ivan Franko Zhytomyr State University. Philosophical Sciences*, 94, 24–33.

National resilience of Ukraine: hybrid threats challenge response and prevention strategy: national report. (2022). Ed. count.: S.I. Pyrozhkov, O.M. Mayboroda, N.V. Khamitov, Ye.I. Golovakha, S.S. Dembitsky, V.A. Smoliy, O.V. Skrypnyuk, S.V. Stoetsky. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, NAS of Ukraine.

National Security Strategy of Ukraine. (2020). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> [=Стратегія 2020]

Reznikova, O. (2022). *National Resilience in a Changing Security Environment*. Monograph. [In Ukrainian]. Kyiv: NISS. [=Резнікова 2022]

Religious security/insecurity of Ukraine. Collection of scientific works and materials. (2019). Ed. by Prof. A. Kolodny. [In Ukrainian] Kyiv: UAR. [=Релігійна безпека/небезпека 2019]

Sagan O. (2019). Constituting of the Ukrainian Orthodox Church as a factor in changing the cultural-civilizational paradigm of independent Ukraine. [In Ukrainian]. *Ukrainian Religious Studies*, 88, 23–39. [=Саган 2019]

Sagan, O. (2022). The Moscow Patriarchate as a part of the current hybrid war against Ukraine: ideological and political aspects of its activities. In: *The Religious Factor and Its use in Modern Hybrid Warfare: Collection of materials from the round table discussion* (pp. 58–64). Ternopil: FOP Palyanytsia V.A. [=Саган 2022]

Sagan, O. (2023). State-church relations in Ukraine at the present stage: current issues, possible scenarios for development. Transcript of the report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on 23 June 2023. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 8, 84–90.

The Conception of Ensuring National Resilience. (2021). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181> [=Концепція 2021]

The President Discussed with Members of the All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organisations Support for a Legislative Initiative to Strengthen Ukraine's Spiritual Independence. (2024). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://president.gov.ua/news/prezident-obgovoriv-iz-chlenami-vseukrayinskoji-radi-cerkov-92645> [=Президент обговорив 2024]

The President Signed Laws on Support for the Military and Spiritual Independence. (2024). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakoni-pro-pidtrimku-vijskovih-i-duhovnu-92813> [=Президент підписав 2024]

The Ukrainian World in Its Religious Dimensions. Collective monograph. (2022). Ed. by Prof. L. Filipovich, Prof. A. Aristova. [In Ukrainian]. Kyiv: Svit Znan'. [=Український світ 2022]

Ukrainian society in wartime. Year 2023. Collective monograph. (2023). Ed. by Ye. Golovakha, S. Makeiev. [In Ukrainian]. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Ukrainian Society, State and Church During the War. The Confessional and Religious Situation in Ukraine in 2024 (Information Materials). (2024). [In Ukrainian]. Kyiv: Razumkov Center. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/images/2025/01/28/2024-Religiya-religion-FIN.pdf> [=Українське суспільство 2024]

We Guarantee Ukraine's Spiritual Independence — Address by President Volodymyr Zelenskyi. (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/news/mi-garantuyemo-ukrayini-duhovnu-nezalezhnist-zvernennya-prez-79577> [=Ми гарантуємо 2022]

Yelenskyi, V. (2024). At the crossroads of faith and war: navigating religious freedom in Ukraine. In: *The Churches and the War: Religion, Religious Diplomacy, and Russia's Aggression against Ukraine* / Ed. by Yu.P. Avvakumov, O. Turiy (pp. 234–241). Lviv: Ukrainian Catholic University Press.

Zdioruk, S. (2022). The Russian Church in the war against Ukraine. [In Ukrainian]. In: *The Religious Factor and Its Use in Modern Hybrid Warfare*. Collection of materials from the round table discussion (cc. 27–35). Ternopil: FOP Palyanytsia V.A.

Zelensky thanked Patriarch Bartholomew “for his spiritual support of Ukraine and prayers for the Ukrainian people” (2024). Retrieved from: <https://www.holosameryky.com/a/zelensky-bartholomew-tserkva/7912453.html> [=Зеленський подякував 2024]

Received 29.08.2025

Accepted for publication after review 29.09.2025

Published 28.11.2025

МАКСИМ ПАРАЩЕВІН

Потенціал основних українських православних Церков у забезпеченні національної стійкості: соціально-психологічна складова

Стаття присвячена аналізу можливого впливу основних українських православних конфесій (ПЦУ та УПЦ) на соціально-психологічні ресурси національної стійкості. Формування та підтримка національної стійкості визначається наявністю матеріальних, організаційних та соціально-психологічних ресурсів. Можливим чинником, який впливає на мобілізацію соціально-психологічних ресурсів, є релігія (релігійні вірування та діяльність релігійних організацій).

цій). Останнім часом цьому питанню приділяють багато уваги не лише на рівні наукового аналізу, а й на рівні державної політики. Зокрема, сформувалося переконання, що діяльність в Україні УПЦ становить загрозу для національної безпеки та національної стійкості. Відповідно реалізується активна державна політика протидії такій загрозі. Натомість від ПЦУ очікують сприяння національній стійкості. Такого роду вплив з боку цих Церков здійснюється через різні напрями їхньої діяльності, зокрема через вплив на свідомість (цінності, уявлення, орієнтації) їхніх вірян. Наявні дані репрезентативних опитувань не підтверджують такі уявлення. Адже не фіксується явної переваги прихильників ПЦУ за рівнем соціально-психологічної національної стійкості, так само як і явного відставання за цими характеристиками основної маси прихильників УПЦ. При цьому орієнтації прихильників обох Церков часто схожі з орієнтаціями нерелігійних осіб та «позаконфесійних» православних, що дає підстави припускати, що їхні позиції визначаються не стільки конфесійним впливом, скільки якимись іншими світськими чинниками. Відповідно, є обґрунтовані підстави вважати, що уявлення про негативний вплив УПЦ на національну свідомість її прихильників, так само як і уявлення про позитивний вплив з боку ПЦУ є дуже перебільшеними.

Ключові слова: національна стійкість; чинники національної стійкості; соціально-психологічна складова національної стійкості; Україна; Православна Церква України (ПЦУ); Українська Православна Церква (УПЦ); державна конфесійна політика

MAKSYM PARASHCHEVIN

The potential of the main Ukrainian Orthodox Churches in ensuring national resilience: socio-psychological component

The article is devoted to the analysis of the possible influence of the main Ukrainian Orthodox denominations (the OCU and the UOC) on the socio-psychological resources of national resilience. The formation and maintenance of national resilience are determined by the availability of material, organizational, and socio-psychological resources. One possible factor influencing the mobilisation of socio-psychological resources is religion (religious beliefs and the activities of religious organizations). This issue has received now a lot of attention not only at the level of scientific analysis, but also at the level of state policy. In particular, there is a view that the activities of the UOC in Ukraine pose a threat to national security and national resilience. Accordingly, an active state policy is being implemented to counter this threat. On the other hand, the OCU is expected to promote national resilience. Such influence on the part of these Churches is seen through various areas of their activity, in particular through their influence on the consciousness (values, perceptions, orientations) of their believers. The available data from representative surveys do not confirm such perceptions. After all, there is no clear advantage of OCU supporters in terms of socio-psychological national resilience, nor is there a clear lag in these characteristics among the majority of UOC supporters. At the same time, the views of supporters of both Churches are often similar to those of non-religious people and 'non-denominational' Orthodox Christians, which suggests that their position is determined not so much by denominational influence as by other secular factors. Accordingly, there are reasonable grounds to believe that the idea of the negative influence of the UOC on the national consciousness of its supporters, as well as the idea of the positive influence of the OCU are greatly exaggerated.

Keywords: national resilience; factors of national resilience; socio-psychological component of national resilience; Ukraine; Orthodox Church of Ukraine (OCU); Ukrainian Orthodox Church (UOC); state confessional policy